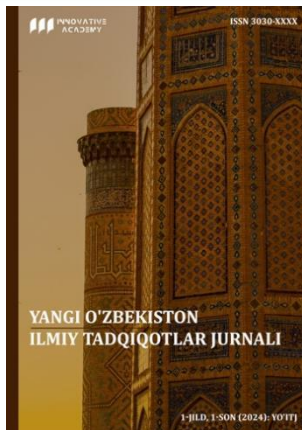

SHUKUR XOLMIRZAYEV IJODIDA MILLIYLIK

Ravshanova Madina Zafarbek qizi

University of Business and Science

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21906351>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-avgust 2026 yil
Ma'qullandi: 11-avgust 2026 yil
Nashr qilindi: 12-avgust 2026 yil

KEY WORDS

Shukur Xolmirzayev, milliylik, milliy ruh, milliy xarakter, milliy kolorit, o'zbek mentaliteti, urf-odat, an'ana, milliy qadriyat, badiiy obraz.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev ijodida milliylikning badiiy-estetik ifodasi tahlil qilinadi. Adib asarlarida o'zbek xalqining milliy dunyoqarashi, urf-odatlar, an'analari, ma'naviy-axloqiy qadriyatlari hamda hududiy-madaniy xususiyatlarining aks etishi tadqiq etiladi. Yozuvchining qahramon yaratish, milliy xarakter va mentalitetni ifodalash, xalqona nutq hamda milliy koloritni yuzaga keltirishdagi badiiy mahoratiga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, tabiat tasviri, makon, maishiy detallar va folklor unsurlarining milliylikni shakllantirishdagi poetik vazifasi ochib beriladi. Shukur Xolmirzayev ijodida milliylik faqat etnografik belgilar yig'indisi emas, balki inson ruhiyati, milliy xarakter va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan murakkab badiiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo'lishi asoslanadi.

O'zbek adabiyoti taraqqiyotida milliylik masalasi badiiy tafakkurning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Badiiy asarda milliylik xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar, an'analari, turmush tarzi, milliy xakteri va tilida namoyon bo'ladigan ko'p qatlamli estetik hodisadir. Shu jihatdan milliylikni faqat etnografik yoki folkloriy belgilar yig'indisi sifatida emas, balki muayyan xalqning borliqni idrok etish tarzi va badiiy tafakkurini ifodalovchi estetik kategoriya sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Milliy ruhning badiiy asarda qay darajada tabiiy va ishonarli ifodalanishi ijodkorning individual uslubi, obraz yaratish mahorati hamda xalq hayotini chuqur anglash darajasi bilan chambarchas bog'liq.

XX asr o'zbek nasri taraqqiyotida Shukur Xolmirzayev ijodi milliy hayot manzaralarini, inson xarakterini va xalq ruhiyatini o'ziga xos badiiy talqin etishi bilan ajralib turadi. Yozuvchi asarlarida, ayniqsa, Surxon vohasi hayoti, uning tabiiy muhiti, kishilarning turmush tarzi, urf-odatlar, xalqona qarashlari va o'ziga xos nutqiy xususiyatlari badiiy tasvirning muhim unsurlariga aylanadi. Biroq adib ijodidagi milliylikni faqat hududiy kolorit bilan chegaralash to'g'ri emas. Shukur Xolmirzayev yaratgan obrazlar orqali milliy xarakter, vijdon, or-nomus, insoniylik, sadoqat, erkinlik, tabiatga munosabat kabi tushunchalarning o'zbekona talqini ham namoyon bo'ladi.

Shukur Xolmirzayev ijodining muhim xususiyatlaridan biri – hayotiy voqelikni milliy ruh va individual insoniy kechinmalar uyg'unligida tasvirlashidir. Uning qahramonlari ko'pincha muayyan ijtimoiy muhit, hudud va milliy-madaniy makon bilan uzviy aloqada tasvirlanadi. Shu sababli yozuvchi asarlaridagi makon, tabiat, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari, marosimlar, xalqona iboralar, dialoglar va personajlarning xatti-harakatlari oddiy tasviriy detallar bo'lib qolmay, milliy xarakter va ruhiyatni ochishga xizmat qiluvchi poetik vositalarga aylanadi.

Adib ijodidagi milliylikning yana bir muhim jihati uning til va uslubida namoyon bo'ladi. Shukur Xolmirzayev xalq jonli tilining imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanib, personajlar nutqini ularning ijtimoiy mavqeyi, dunyoqarashi, yashash muhiti va xarakteriga mos ravishda shakllantiradi. Xalqona so'z va iboralar, shevaga xos birliklar, dialogik nutq hamda turli nutqiy vaziyatlar asarlardagi milliy koloritni kuchaytirish bilan birga, qahramonlarning individual qiyofasini ham belgilaydi. Natijada til badiiy asarda nafaqat kommunikativ, balki milliy-estetik va xarakterologik vazifani ham bajaradi.

Shuningdek, yozuvchi ijodida tabiat va inson munosabati ham milliylikni ifodalovchi muhim badiiy qatlamlardan biridir. Tabiat tasvirlari qahramonlarning ruhiy holati, hayot tarzi va dunyoqarashi bilan uyg'un holda beriladi. Ayniqsa, Surxon tabiati, tog', qir, dasht, daryo, daraxt va boshqa tabiiy obrazlar muayyan makonning geografik belgisi bo'lish bilan birga, xalqning tarixiy xotirasi, hayot tajribasi va ruhiy dunyosini ifodalovchi poetik vositaga aylanadi.

Mazkur jihatlar Shukur Xolmirzayev ijodida milliylik masalasini kompleks ravishda tadqiq etish zaruratini yuzaga keltiradi. Tadqiqotning dolzarbligi ham shundaki, adib asarlaridagi milliylikning etnografik, lingvistik, psixologik, obrazli va estetik qatlamlarini o'zaro aloqadorlikda o'rganish yozuvchining individual poetikasini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu asosda maqolada Shukur Xolmirzayev ijodida milliylikning namoyon bo'lish shakllari, milliy xarakter va milliy koloritning badiiy ifodasi, xalqona nutqning poetik vazifasi hamda milliy qadriyatlarning obrazlar tizimidagi talqini tahlil qilinadi.

Tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy adabiyotshunoslikda shakllangan tarixiy-qiyyosiy, biografik, struktural-poetik, tipologik va psixologik tahlil tamoyillari tashkil etadi. Shukur Xolmirzayev ijodidagi milliylikni tadqiq etishda milliy ruh, milliy xarakter, milliy kolorit, mentalitet, badiiy makon va xalqona nutq kabi tushunchalarning o'zaro munosabatiga kompleks yondashildi.

Tadqiqotda, avvalo, tarixiy-adabiy metod asosida Shukur Xolmirzayev ijodining o'zbek nasri taraqqiyotidagi o'rni va milliylik masalasining davr adabiy jarayoni bilan bog'liqligi o'rganiladi. Ushbu metod yozuvchi asarlarida milliy qadriyatlar, xalq turmushi va inson xarakterining tasvirlanishiga muayyan tarixiy-ijtimoiy sharoitning ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

Struktural-poetik tahlil orqali asarlardagi milliylikni shakllantiruvchi badiiy unsurlar – obraz, detal, makon, peyzaj, dialog, personaj nutqi va folklor elementlarining funksional xususiyatlari aniqlanadi. Bunda milliylik alohida bir belgi sifatida emas, balki asarning badiiy tuzilishi bilan uzviy bog'langan poetik tizim sifatida qaraladi. Xususan, milliy xarakter yaratishda badiiy detal, xalqona ibora yoki tabiat tasvirining qanday vazifa bajarishi tahlil qilinadi.

Tadqiqotda tipologik metod ham muhim o'rin tutadi. Ushbu metod yordamida Shukur Xolmirzayev qahramonlarida mujassamlangan milliy xarakter xususiyatlari umumiy o'zbek nasri an'alarida yaratilgan obrazlar bilan tipologik jihatdan qiyoslanadi. Natijada adib ijodidagi milliylikning an'anaviy va individual jihatlarini ajratish imkoniyati yuzaga keladi.

Psixologik tahlil metodi orqali qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, qarorlari va xatti-harakatlarida milliy mentalitetning namoyon bo'lish xususiyatlari o'rganiladi. Ayniqsa, or-nomus, vijdon, sadoqat, ota-ona va oila munosabatlari, ona zamin va tabiatga munosabat singari qadriyatlarining personaj ruhiyatidagi badiiy ifodasi tahlil qilinadi.

Shuningdek, tadqiqotda lingvopoetik yondashuv asosida yozuvchi asarlaridagi xalqona leksika, shevaga xos birliklar, maqol va matallar, frazeologizmlar, dialogik nutq hamda milliy-madaniy mazmunga ega bo'lgan so'zlarning badiiy-estetik funksiyasi aniqlanadi. Bunda til birliklari shunchaki milliy kolorit yaratish vositasi sifatida emas, balki personaj xarakterini individuallashtiruvchi, muayyan ijtimoiy-madaniy muhitni ifodalovchi va asarning milliy ruhini kuchaytiruvchi poetik vositalar sifatida talqin qilinadi.

Qiyosiy tahlil metodi yordamida esa milliylikning turli badiiy ko'rinishlari – milliy xarakter, milliy makon, milliy nutq, urf-odat va an'analar hamda tabiat tasviri o'zaro qiyoslanib, ularning umumiy va farqli poetik xususiyatlari aniqlanadi. Mazkur yondashuv Shukur Xolmirzayevning milliylikni ifodalashdagi individual uslubini belgilashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning metodologik tamoyillaridan biri kompleks yondashuv bo'lib, unga ko'ra milliylik badiiy asarning alohida bir elementi emas, balki obrazlar tizimi, syujet, makon, til, detal, peyzaj va muallif pozitsiyasi bilan bog'liq yaxlit estetik hodisa sifatida qaraladi. Shu asosda Shukur Xolmirzayev ijodidagi milliylikning tashqi-etnografik belgilaridan tortib, uning chuqur psixologik va falsafiy qatlamlarigacha bo'lgan jihatlarini aniqlash ko'zda tutiladi.

Tadqiqot materiali sifatida Shukur Xolmirzayevning milliy xarakter, xalq turmushi, tabiat, inson va jamiyat munosabatlari, urf-odat hamda ma'naviy qadriyatlar aks etgan hikoya, qissa va romanlaridan foydalaniladi. Asarlarni tahlil qilish jarayonida matnning mazmuniy-strukturaviy xususiyatlari, obrazlar tizimi va badiiy til birliklari birgalikda o'rganilib, milliylikning yozuvchi individual poetikasidagi o'rni va funksiyasi aniqlanadi.

Tadqiqot natijalari Shukur Xolmirzayev ijodida milliylik ko'p qatlamli badiiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Adib asarlarida milliylik xalqning urf-odatlarini, an'analari, turmush tarzi va maishiy hayoti tasviri bilangina cheklanmay, milliy xarakter, mentalitet, ma'naviy qadriyatlar, til, tabiat va badiiy makon kabi poetik komponentlar orqali kompleks tarzda ifodalangan.

Birinchidan, milliy xarakter Shukur Xolmirzayev ijodida milliylikni ifodalovchi asosiy poetik komponentlardan biri ekanligi aniqlandi. Yozuvchi qahramonlarining xarakterini ularning kundalik xatti-harakatlari, hayotiy qarashlari, odamlar bilan munosabati, tanlovlari va ruhiy kechinmalari orqali ochadi. Ayniqsa, or-nomus, vijdon, mardlik, sadoqat, kattaga hurmat, kichikka izzat, ona zamanga mehr kabi qadriyatlar personajlarning individual xakteri orqali badiiy ifoda topadi. Shu jihatdan milliy xarakter adib asarlarida tayyor stereotip emas, balki individual insoniy fazilatlar bilan uyg'unlashgan dinamik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, tadqiqot jarayonida Surxon vohasi va uning tabiiy-madaniy muhiti yozuvchi ijodidagi milliylikni yuzaga keltiruvchi muhim omillardan biri ekanligi kuzatildi. Tog', qir, dasht, daryo, qishloq, yaylov singari makonlar asarlarda voqea sodir bo'ladigan oddiy geografik hudud sifatida emas, balki qahramonlarning dunyoqarashi va ruhiy olamini shakllantiruvchi badiiy makon sifatida namoyon bo'ladi. Hududiy o'ziga xoslik umumxalq milliy qadriyatlari bilan uyg'unlashib, yozuvchi poetikasining individual qirrasini belgilaydi.

Uchinchidan, milliy koloritning lingvopoetik ifodasi Shukur Xolmirzayev ijodining muhim xususiyatlaridan biri sifatida belgilandi. Xalqona iboralar, shevaga xos birliklar, maqol va matallar, jonli so'zlashuv unsurlari hamda milliy-madaniy mazmunga ega leksik birliklar qahramonlar nutqining tabiiyligini ta'minlaydi. Bunday birliklar faqat mahalliy kolorit

yaratish uchun emas, balki personajning ijtimoiy kelib chiqishi, xarakteri, dunyoqarashi va ruhiy holatini ochish uchun ham xizmat qiladi. Natijada yozuvchi tili milliylik va individuallikning o'zaro uyg'unlashuviga asoslanadi.

To'rtinchidan, milliy qadriyatlarning badiiy talqini adib ijodidagi milliylikning mazmuniy asosini tashkil etishi aniqlandi. Oila, ota-ona, vatan, ona zamin, insoniy burch, or-nomus, sadoqat va adolat kabi tushunchalar qahramonlarning hayotiy tanlovlari va ichki ziddiyatlari orqali talqin qilinadi. Shu sababli milliy qadriyatlar asarlarda deklarativ tarzda emas, balki insonning kundalik hayoti va ruhiy olami bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Beshinchidan, tabiat va inson munosabati Shukur Xolmirzayev ijodidagi milliylikni ifodalovchi muhim poetik vositalardan biri ekanligi aniqlandi. Tabiat tasviri ko'pincha qahramonlarning ruhiy holatini ochish, voqea muhitini yaratish va muayyan makonning milliy o'ziga xosligini belgilash vazifalarini bajaradi. Tabiat va insonning uzviyligi orqali xalqning yashash tarzi, ekologik tasavvurlari va ona zaminga munosabati ham badiiy ifodalanadi.

Oltinchidan, tadqiqot natijalari milliylik va umuminsoniylikning o'zaro uyg'unligi Shukur Xolmirzayev poetikasining muhim xususiyati ekanligini ko'rsatdi. Yozuvchi o'zbek xalqining muayyan hududiy, madaniy va ma'naviy xususiyatlarini tasvirlash orqali faqat milliy muhitni aks ettirib qolmay, inson qadr-qimmatini, vijdon, ezgulik, adolat, muhabbat va erkinlik kabi umuminsoniy masalalarni ham ilgari suradi. Shu jihatdan adib ijodidagi milliylik tor mahalliylik doirasidan chiqib, umuminsoniy mazmun kasb etadi.

Umuman, tahlillar Shukur Xolmirzayev ijodida milliylik obrazlar tizimi, milliy xarakter, badiiy makon, tabiat tasviri, xalqona nutq, maishiy detallar, urf-odat va qadriyatlarning o'zaro aloqasi asosida shakllanishini ko'rsatdi. Bu komponentlarning har biri mustaqil poetik vazifa bajarishi bilan birga, yagona milliy-estetik tizimni yuzaga keltiradi.

Shukur Xolmirzayev ijodida milliylik masalasini o'rganish natijasida adibning milliy badiiy tafakkur taraqqiyotidagi o'ziga xos o'rni yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Yozuvchi milliylikni tashqi etnografik belgilar yoki xalq turmushining oddiy tasviri orqali emas, balki inson xarakteri, ruhiyati, dunyoqarashi, tili va muayyan madaniy muhit bilan uzviy bog'liq holda badiiy talqin etadi.

Adib asarlaridagi milliylikning asosiy manbalaridan biri xalq hayotini chuqur bilish va uning ruhiy olamini tabiiy tasvirlash mahoratidir. Ayniqsa, Surxon vohasining tabiiy va madaniy muhiti, xalqona hayot tarzi, urf-odat va an'analari yozuvchi ijodida milliy koloritni shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Biroq bu hududiy xususiyatlar umumxalq o'zbek mentaliteti va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashib ketadi.

Shukur Xolmirzayevning milliylikni ifodalashdagi individual uslubi, eng avvalo, milliy xarakter va psixologizmning uyg'unligida ko'zga tashlanadi. Uning qahramonlari orqali milliy qadriyatlarning inson hayotidagi o'rni, ma'naviy tanlovlarning mohiyati va milliy mentalitetning shaxs ruhiyatiga ta'siri ochib beriladi. Shu sababli yozuvchi yaratgan obrazlar faqat muayyan davr yoki hudud vakili sifatida emas, balki muayyan milliy xarakter tiplarini mujassamlashtiruvchi badiiy shaxs sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida xalqona til va nutqiy vositalar ham adib ijodidagi milliylikning muhim ko'rsatkichlaridan biri ekanligi aniqlandi. Shevaga xos birliklar, xalqona iboralar, maqol va matallar hamda jonli so'zlashuv unsurlari qahramonlarning individual qiyofasini yaratish bilan birga, asarning milliy ruhini kuchaytiradi. Demak, Shukur Xolmirzayev poetikasida til milliylikni ifodalovchi oddiy vosita emas, balki badiiy obraz va xarakter yaratishning muhim komponentidir.

Shuningdek, tabiat tasviri va badiiy makonning milliylikni shakllantirishdagi o'rni ham alohida ahamiyatga ega. Yozuvchi tabiatni insondan ajratilgan holda emas, balki qahramonning ruhiy dunyosi va milliy hayot tarzi bilan uzviy birlikda tasvirlaydi. Bu esa uning asarlarida inson, tabiat va milliy muhit o'rtasidagi yaxlit badiiy munosabatni yuzaga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev ijodidagi milliylik – milliy xarakter, milliy ruh, xalqona til, badiiy makon, tabiat tasviri, urf-odat va ma'naviy qadriyatlarning o'zaro uyg'unlashuvidan tarkib topgan murakkab estetik hodisadir. Adib milliy hayotning o'ziga xos jihatlarini tasvirlash orqali umuminsoniy muammolarni badiiy idrok etadi. Shu bois uning ijodidagi milliylikni tor etnografik tushuncha doirasida emas, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni birlashtiruvchi yuksak badiiy-estetik hodisa sifatida baholash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmirzayev, Sh. Saylanma. 1–3 jildlar. – Toshkent: Sharq, 2003.
2. Xolmirzayev, Sh. O'zbek xarakteri. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1989.
3. Xolmirzayev, Sh. Olis yulduzlar ostida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981.
4. Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
5. Sulton, I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
6. Boboyev, T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.

INNOVATIVE
ACADEMY